

LUNDS
UNIVERSITET

Sociologiska institutionen

“Men jag är medveten om det och försöker.”

När miljöansvarets komplexitet möter vardagens realiteter

Författare: Lina Walldén och Marie Theresa Odinamba

Kandidatuppsats SOCK04, 15 hp

Vårterminen 2017

Handledare: Agneta Mallén

Abstrakt

Författare Lina Walldén och Marie Theresa Odinamba

Kandidatuppsats SOCK04, 15 hp

Vårterminen 2017

Handledare: Agneta Mallén

Denna studie syftar till att förstå hur studerande kvinnor mellan 20 och 30 år, bosatta i Malmö, upplever det individualiserade miljöansvaret vid inköp av mat i sin vardag. Bakgrunden till studien är att det de senaste åren har skett en ansvarsförskjutning från stat till individ gällande miljöproblem och -lösningar. Med anledning av detta ligger det mer vikt vid att individen, och särskilt konsumenten, själv ska ta ansvar för sin miljöpåverkan. För att undersöka hur kvinnorna upplever sitt ansvar för miljön utfördes sex stycken go-alongs där vi följde med dem under en inköpsrunda och ställde frågor om deras val av varor. Det empiriska materialet analyserades utifrån teorier om individualisering i allmänhet, om politisk konsumtion, social motivation, "practice theory" samt med hjälp av begreppen "ansvarstagande positioneringar" och "ekologiskt handlingsutrymme". Vår huvudsakliga slutsats är att det individualiserade miljöansvaret var framträdande, då samtliga informanter förhöll sig till det genom bland annat olika ansvarstagande positioneringar och olika typer av politisk konsumtion.

Nyckelord:

Individualiserat miljöansvar, individualiserat ansvarstagande, politisk konsumtion, ansvarstagande positioneringar, ekologiskt handlingsutrymme, go-along.

Innehållsförteckning

1 Inledning

1.1 Bakgrund.....	1
1.2 Individualiserat miljöansvar.....	2
1.3 Syfte och problemformulering.....	3
1.4 Avgränsningar.....	4
1.5 Disposition.....	4

2 Tidigare forskning och teori

2.1 Tidigare forskning.....	5
2.1.1 Hur individer förhandlar sitt ansvar för miljön.....	5
2.1.2 Hur skapas och löses miljöproblem i hemmet?.....	5
2.2 Teori och litteratur.....	6
2.2.1 Individualiseringsprocessen.....	6
2.2.2 Individualiserat ansvarstagande och politisk konsumtion.....	6
2.2.3 Social motivation.....	7
2.2.4 Practice Theory.....	8
2.2.5 Den individualiserade miljödiskursen.....	8
2.2.6 “Ekologiskt handlingsutrymme”.....	10

3 Metod

3.1 Urval.....	11
3.1.1 Problematisering.....	11
3.2 Empirisk insamlingsmetod.....	12
3.3 Analysmetod.....	13
3.4 Etiska överväganden.....	13

4 Analys

4.1 Ett dominerande ansvar.....	15
4.1.1”Ansvarsorienterade positioneringar”.....	15
4.1.2 Överväganden.....	16

4.2 Ett eftersträvansvärt ansvar	18
4.2.1 Förändrad livsstil.....	18
4.2.2 “Mäktiggörelse”.....	19
4.2.3 Positioneringen “ansvarstagande individ”.....	20
4.3 Ett kritiserat ansvar	21
4.3.1 Positioneringen “aktivt motstånd”.....	21
4.4 Ett omöjligt ansvar	22
4.4.1 Positioneringen “passivt motstånd”.....	22
4.4.2 Ekologisk handlingsutrymme.....	23
4.4.3 “Genomförbarhet”.....	24
4.5 Mitt ansvar och “andras” ansvar	25
4.5.1 Den “fanatiska andra”.....	25
4.5.2 Den “oansvariga andra”.....	26
4.5.3 Att påverka “andra”.....	27
4.6 Moral	28
4.6.1 Miljövänligt = bra.....	28
4.6.2 “Så vissa saker får man kanske unna sig också.”.....	28
4.7 Skillnad mellan attityd och handling	29
5 Slutsats och diskussion	
5.1 Sammanfattning	31
5.2 Metodologiska överväganden	33
5.3 Vidare forskning	34
6 Litteraturförteckning	36
7 Bilagor	
7.1 Intervjuguide	38

1 Inledning

1.1 Bakgrund

I boken (*O*)*möjliga livsstilar* diskuterar sociologerna Linda Soneryd och Ylva Ugglå (2011) hur människors vardagsliv och individers egna individuella ansvar har fått en allt större roll i dagens diskussioner kring miljö. Denna diskussion har inspirerat oss till föreliggande studie, dess syfte och frågeställningar.

Miljöproblemen och hur vi ser på dem är något som enligt Soneryd och Ugglå har förändrats över tid. Miljöfrågan har gått från att på 1960-talet lyftas upp på en övergripande samhälllig nivå med fokus på behovet av samhällsförändring, till att idag främst handla om hur individer, hushåll och organisationer kan och bör bidra till en hållbar utveckling (Soneryd & Ugglå, 2011). På 1980-talet började miljöproblemen ses som något komplext och gränsöverskridande, som krävde både internationella samarbeten men också lokalt engagemang för att lösas. Begreppet "hållbar utveckling" introducerades och innebär enligt sociologerna Rolf Lidskog och Göran Sundqvist (2011) att ekonomisk utveckling och miljöhänsyn inte längre ställs mot varandra, vilket de gjort i den tidigare miljödebatten. Med andra ord innebär en hållbar utveckling att dagens behov ska kunna tillfredsställas utan att riskera möjligheterna för kommande generationer att tillgodose sina behov. Tanken om att ekonomisk tillväxt och miljöhänsyn går hand i hand har sedan den först presenterades på 1980-talet dominerat i politiken (Lidskog & Sundqvist, 2011).

Soneryd och Ugglå (2011) menar att det är i och med denna förändrade syn på miljön som människors vardagsliv och individens ansvar för miljön fått mer och mer uppmärksamhet. I dagens diskussion kring de miljöproblem som världen står inför har vardagslivets betydelse och medborgares egna ansvar för miljön fått en dominerande ställning (Soneryd & Ugglå, 2011). Individen ses som någon som måste ta sitt ansvar genom att till exempel konsumera miljövänligt, källsortera och åka kollektivt.

Individualiseringen av ansvaret för miljön hänger samman med flera mer övergripande processer i samhället. De processer av globalisering och individualisering som vi ser i dagens samhälle har gett upphov till nya styrformer (Soneryd och Ugglå, 2011). Sociologen Nikolas Rose (1999) menar att då tidigare styrformer var kopplade till plikter och skyldigheter, solidaritet och medborgarskap, handlar styrformerna idag mer om livsstil, ansvarsfulla val och konsumtion.

Förändringen i sättet att se på miljöfrågor innebär enligt Soneryd och Ugglå (2011) bland

annat att fokus har breddats från att enbart ligga på produktionen av varor till att även innefatta konsumtionen av varor. Kritiken mot en miljöovänlig produktion har allt mer ersatts av betoningen på miljövämlig konsumtion. Denna förflyttning av fokus hör också samman med det att uppmärksamheten idag ligger på miljövämlig livsstil och livsstilspolitik. Istället för att uppmärksamma hela den västerländska moderna livsstilen och se den som ett större strukturellt problem som också bör lösas strukturellt, domineras dagens miljödiskussioner av tanken om att förändringar för att rädda miljön kan och bör ske på individnivå (Soneryd & Ugglå, 2011).

Sociologen Mikael Klintman (2015) menar att allmänheten har en dubbel roll i relation till klimatförändringarna, nämligen som medborgare och som konsument. I sin roll som medborgare förväntas individer se bortom och utöver sina egna, omedelbara intressen, medan de i sin roll som konsumenter tvärtom förväntas handla utifrån vad som är bäst enbart för dem själva och deras närstående. Av olika orsaker, bland annat miljöorganisationers fokus på konsumtionens roll i miljö- och klimatbelastning, har denna distinktion alltmer suddats ut under de senaste två decennierna (Trentmann, 2007 i Klintman, 2015 s. 198), och allmänheten har istället fått rollen som “medborgarkonsumenter” (Klintman, 2015).

Dagens diskussioner kring miljö centreras alltså kring individen, och många av dem kring hur individen konsumerar. Enligt Lidskog och Sundqvist (2011) är många av dagens miljöproblem konsekvenser av individers konsumtion. Dagens utbredda konsumtionssamhälle är därför en viktig förklaring till att samhället allt mer betonar individens makt och ansvar. Denna betoning av individens miljöansvar innebär att individen förväntas göra informerade val och dessutom veta vad dessa val har för konsekvenser, inte bara för individen själv och dess egen hälsa, utan även för framtida generationer, djur och miljö (Lidskog & Sundqvist, 2011).

1.2 Individualiserat miljöansvar

Det individualiserade miljöansvaret innebär som ovan nämnts att ansvaret för miljöproblem och -lösningar ligger på individen. Vi har under uppsatsens gång haft flera diskussioner om hur begreppet individualiserat miljöansvar ska definieras. Emmy Dahl, som forskar inom “Tema teknik och social förändring” på Linköpings Universitet, använder i sin avhandling *Om miljöproblemen hänger på mig: individer förhandlar sitt ansvar för miljön* (2014), det individualiserade miljöansvaret som en diskurs. Enligt Dahl är diskurser specifika sätt att förstå världen, och just diskursen om det individualiserade miljöansvaret lägger en väsentlig del av ansvaret att lösa miljöproblem på individen (Dahl, 2014).

Ett annat sätt att förstå det individualiserade miljöansvaret är som en uppsättning normer eller som ett normsystem. Detta normsystem bygger då på olika mindre normer, bland annat kring miljövänlig konsumtion. Enligt Naturskyddsföreningen (2017) utgör bland annat inköp av ekologiska produkter miljövänlig konsumtion. Naturskyddsföreningen uppmanar även till att undvika kött- och mejeriprodukter, eller i fall man köper dem, att välja ekologiska och svenska produkter (Naturskyddsföreningen, 2017). Detta visar på vissa av normerna som finns kring det individualiserade miljöansvaret.

Statsvetarna Michele Micheletti och Dietlind Stolle (2013) diskuterar begreppet individualiserat ansvarstagande mer övergripande, inte specifikt i relation till miljön. De beskriver individualiserat ansvarstagande som ett fenomen, och definierar det som “reasonable individual choice involving considerations about the societal effects of one’s actions” (s. 21). Individualiserat ansvarstagande innebär alltså att individer tar hänsyn till de samhällsliga konsekvenser av sina val. I likhet med Micheletti och Stolles användning av begreppet individualiserat ansvarstagande, använder vi i denna uppsats begreppet individualiserat miljöansvar som ett övergripande fenomen. På detta vis utesluter vi varken den diskursiva eller normativa innebörden från begreppet individualiserat miljöansvar, vilket gör att begreppet får en mer generell betydelse.

1.3 Syfte och problemformulering

Utifrån ovanstående diskussion utgår vi från att det ligger ett stort ansvar för miljön på individen. Det är dock inte självklart hur individen upplever detta ansvar. Syftet med studien är att öka förståelsen för hur ett antal studerande kvinnor mellan 20 och 30 år bosatta i Malmö upplever det individualiserade miljöansvaret vid inköp av mat. Med avsikt att undersöka detta går vi med kvinnorna på en inköpsrunda i mataffären där vi observerar och samtalar kring deras val och tankar. För att få reda på hur kvinnorna upplever det individualiserade miljöansvaret arbetar vi utifrån följande frågeställningar:

- Hur förhåller sig dessa unga kvinnor till det individualiserade miljöansvaret vid inköp av mat?
- Hur påverkas dessa unga kvinnor av det individualiserade miljöansvaret vid inköp av mat?

1.4 Avgränsningar

Det individualiserade miljöansvaret sträcker sig över många delar av en individs liv, från val av transport och fritidsaktiviteter till boendeförhållanden. Vi har i denna studie valt att fokusera på just inköp av mat. Anledningen till detta är att mat enligt sociologen Lotte Holm (2003) är både materiellt och symboliskt mycket centralt för konsumenter i vardagslivet. Fokuset på just inköp av mat, och inte till exempel tillagning eller förvaring, grundar sig i att vi på detta vis också kan fokusera på konsumenten, inte enbart individen.

En avgränsning har också gjorts gällande vilken målgrupp vi valt att undersöka dessa frågor i relation till, och vi fokuserar på studerande kvinnor mellan 20 och 30 år bosatta i Malmö. För motivering till detta, se avsnitt 3.2 "Urval".

1.5 Disposition

I nästföljande kapitel tar vi upp den tidigare forskning, litteratur och de teorier som vi finner intressanta för studien. Kapitlet inleds med en positionering av vår studie i relation till en del av den forskning som redan gjorts på fältet. Därefter behandlar kapitlet det mer övergripande begreppet individualisering, innan vi diskuterar individualiseringen i relation till individens ansvar för miljön och hur individen förhåller sig till det ansvaret.

Det tredje kapitlet börjar med hur vi tänkt kring vårt urval och hur den processen har sett ut. I kapitlet presenteras även metoden go-along som vi valt att använda oss av. Vi diskuterar för- och nackdelar med metoden och förklarar varför vi anser att just denna metod är lämplig att använda i vår studie. Avsnittet avslutas därefter med en kort del om analysmetoden och de etiska överväganden vi tagit ställning till.

Vår analys redovisas i det fjärde kapitlet. Där redogör vi för vårt empiriska material som analyseras utifrån den litteratur vi presenterat i kapitel två. Vi har valt att dela in materialet i olika teman, där vi belyser varje tema med de citat från våra informanter som vi anser särskilt illustrerande, och diskuterar sedan temana utifrån dessa citat.

I det sista kapitlet presenterar vi de slutsatser vi dragit utifrån vår analys och för en diskussion kring dessa. Vi återkopplar till problemformulering, syfte och frågeställningar, och avslutar sedan med metodologiska överväganden och förslag till vidare forskning.

2 Tidigare forskning och teori

2.1 Tidigare forskning

2.1.1 Hur individer förhandlar sitt ansvar för miljön

Vi har redan i inledningen visat på en del av den tidigare forskningen inom uppsatsfältet, och i detta avsnitt redogör vi därför mer specifikt för de teorier som kommer användas i analysen av det empiriska materialet. Inom detta fält har en del tidigare forskning utförts både i Sverige och internationellt, och vi har valt att fokusera enbart på den svenska forskningen, då resultaten från internationella studier motsvarar de svenska (se till exempel Hobson, 2002, och Phillips, 2000).

Som tidigare nämnts gjorde Dahl (2014) en studie kring det individualiserade miljöansvaret. I studien gjordes fokusgruppsintervjuer med olika grupper av individer, med syfte att undersöka hur individerna begripliggör och förhandlar diskursen om det individualiserade miljöansvaret i gruppsamtal. Den främsta slutsatsen från studien var att diskursen var närvarande och dominerande i de flesta samtal och hos de flesta individer. Vi är i föreliggande studie främst intresserade av hur individer upplever det individualiserade miljöansvaret i sina vardagsliv, med mer fokus på handlingar och mindre på just samtal.

2.1.2 Hur skapas och löses miljöproblem i hemmet?

En annan studie som gjorts inom detta fält i Sverige är Karin Skills (2008) studie: *(re)creating ecological action space: householder's activities for sustainable development in Sweden*. Liksom Dahl, forskar även Skill inom "Tema teknik och social förändring" på Linköping Universitet. Syftet med Skills studie var att förstå hur svenska "hushållsmedlemmar" (householders) uppfattar sin roll i att skapa och lösa miljöproblem, och vilka aktiviteter som hushållsmedlemmarna utförde i relation till detta. En av slutsatserna i studien var att hushållsmedlemmarna anser att de har ett ansvar för miljön, och lever (i viss mån) upp till det genom utförande av olika aktiviteter, såsom till exempel sopsortering. Till skillnad från Skills studie är vårt fokus mer specifikt, och vår undersökning kan därför ses som en förlängning av hennes studie. Vi fokuserar enbart på inhandlandet av mat och på hur individer tänker kring sitt ansvar för miljöproblem och -lösningar i relation till detta. Föreliggande studie innefattar alltså inte, i motsats till Skills studie, andra aktiviteter.

2.2 Teori och litteratur

2.2.1 Individualiseringsprocessen

Det individualiserade miljöansvaret kan ses som en del av en mer övergripande individualiseringsprocess. Sociologerna Ulrich Beck, Elisabeth Beck-Gernsheim (2002) och Zygmunt Bauman (2002) beskriver individualiseringsprocessen och hur den påverkar individen. De menar att ansvaret för strukturella, kollektiva problem i allt större grad ligger på individen att hantera. Bauman beskriver individualiseringen som ett fenomen där “[r]isks and contradictions go on being socially produced; it is just the duty and the necessity to cope with them that is being individualized” (Bauman, 1999, i Beck & Beck-Gernsheim, 2002, s. xvi). Beck och Beck-Gernsheim (2002) skriver i likhet med detta att “[t]he western type of individualized society tells us to seek biographical solutions to systematic contradictions” (s. xxii, kursivering i orig.). Båda citaten illustrerar hur författarna menar att kollektiva problem blir individens ansvar att hantera. Dock menar Beck och Beck-Gernsheim samt Bauman att det är svårt för individen att leva upp till kraven som individualiseringen ställer om att hantera de strukturella problemen. Individen har inte alltid tillräckligt med kunskap för att göra val som löser dessa problem, och inte heller alltid tillräckligt med handlingsförmåga (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; Bauman, 2002).

2.2.2 Individualiserat ansvarstagande och politisk konsumtion

Den individualisering som diskuteras av Beck & Beck-Gernsheim (2002) samt Bauman (2002) i stycket ovan innebär en förskjutning av ansvar för strukturella och kollektiva problem från stat till individ. Som tidigare nämnts diskuterar Micheletti och Stolle (2013) detta ansvar och definierar begreppet “individualized responsibility-taking” (individualiserat ansvarstagande) som individuella val som innefattar övervägningar om de samhälleliga effekterna av ens handlingar. Begreppet har enligt Micheletti och Stolle en tydlig normativ innebörd, vilket innebär att individer förväntas förstå vilka beslut och val som är “rätt” respektive “fel” (utifrån samhället). Individen är inte på något sätt tvingad, till exempel genom lag, men förväntas ändå besluta och handla på ”rätt” sätt, även om det skulle gå emot individens privata intressen eller innebära att individen kan behöva ändra vanor eller livsstil (Micheletti & Stolle, 2013).

Micheletti och Stolle (2013) menar att individualiserat ansvarstagande är ett fenomen som har blivit allt vanligare i västvärlden, och att det tydligaste och mest individualiserade exemplet av ansvarstagande är “politisk konsumtion”. Politisk konsumtion kan definieras som “consumers’ use of the market as an arena for politics in order to change institutional or market

practices found to be ethically, environmentally, or politically objectionable” (Micheletti & Stolle, 2013, s. 39). Den politiska konsumtionen handlar alltså om hur konsumenterna använder sig av marknaden som en politisk arena för att förändra sådant de tycker är etiskt, miljömässigt eller politiskt fel, och den kan enligt Micheletti och Stolle ta sig uttryck på olika sätt. Vissa politiska konsumenter handlar enligt de system som redan finns uppsatta, till exempel genom att köpa varor med miljömärkning. Detta kan ske konsekvent och regelbundet, eller mer sporadiskt och bara gällande vissa varor. Andra politiska konsumenter ändrar enligt Micheletti och Stolle hela sin livsstil för att leva upp till idén om det individualiserade ansvarstagandet. Vegetarianism och veganism kan vara exempel på denna typ av politisk konsumtion. En kan också tänka sig politiska konsumenter som uttrycker sig genom att övertyga andra människor att göra “rätt” val (Micheletti & Stolle, 2013).

2.2.3 Social motivation

Enligt Klintman (2015) är social motivation ett viktigt begrepp när en pratar om miljöproblem och -lösningar. Social motivation kan enligt Klintman förklara det glapp som kan finnas mellan attityd, vad individer tycker och säger, och handling, vad de faktiskt gör. Social motivation innebär enligt Klintman människors drivkraft att ingå i grupp gemenskap. Det handlar om att stärka sociala band och att klargöra vilka grupper en tillhör eller inte. Klintman menar att det inom forskning om social motivation finns en tanke om att sociala drivkrafter är mer motiverande och fundamentala än det att finna lösningar och minska problem, till exempel då för klimat och miljö. Däremot samverkar den sociala motivationen ofta med problemlösning, och Klintman ger källsortering som exempel på detta. Källsortering, som är ett sätt att försöka lösa miljöproblem, har också blivit en norm som det (i vissa sammanhang) skulle anses socialt avvikande att ignorera. Positiva effekter på miljö och hälsa kan därför enligt Klintman snarare betraktas som sidoeffekter av det mer primära målet; att passa in i ett socialt sammanhang.

Klintman nämner också minskat köttätande och minskat bruk av flyget som transportmedel som liknande handlingsförändringar. Normerna kring dessa aktiviteter har i vissa grupper ändrats, och det anses då till exempel mer avvikande att äta kött än att inte göra det. Den sociala motivationen är alltså överordnad individens vilja att lösa och hantera de problem de oroar sig för (till exempel klimatet), vilket kan förklara varför ord och handling ibland skiljer sig åt (Klintman, 2015). Det blir viktigt för individen att uttrycka sig själv som miljömedveten, även om hen sen inte alltid kan handla därefter.

2.2.4 Practice theory

Bente Halkier, sociolog på Köpenhamns Universitet, har under en längre period forskat kring politisk konsumtion med fokus på matvanor. I mycket av hennes forskning utgår hon ifrån ”practice theory”, vilket hon beskriver som en teoretisk syntes mellan epistemologisk individualism och strukturalism, där fokuset varken ligger på individen eller på strukturen, men på praktiker. Praktiker är sociala aktiviteter som bygger på bland annat vardagsrutiner och förkroppsligade praktiker, samt på sociala normer och nätverk (Halkier, 2014). I artikeln *Madborgerskab? Når videnskab møder hverdagspraksis* (2014) använder sig Halkier av ett practice theory-perspektiv. Hon undersöker hur informanter i fyra olika kvalitativa studier förhåller sig till politisk och vetenskapsbaserad information och kampanjer med ett förändringsuppmuntrande innehåll kring matvanor. I likhet med vår studie bygger även Halkiers på det ökade fokus som ligger på individens ansvar för både miljöproblem och -lösningar.

Halkier har utvecklat tre olika typologier för hur informanterna förhåller sig till informationen om matvanor. Vi kommer använda två av dessa i vår analys, nämligen “mægtiggørelse” (mäktiggørelse) och “lad-sig-gørlighed” (genomförbarhet). “Mäktiggørelse” innebär att informanterna tar till sig informationen och använder den för att utveckla sina vardagspraktiker. “Genomförbarhet” bygger på informationens genomförbarhet i både praktiska och sociala termer, och Halkier nämner i detta sammanhang vardagliga rutiner som svåra att förändra. Halkier uttrycker tydligt att dessa är typologier och att ingen av studiernas deltagare bara använde sig av en av metoderna, utan kunde använda sig av flera samtidigt eller växla mellan dem (Halkier, 2014).

2.2.5 Den individualiserade miljödiskursen

Till skillnad från Halkier (2014) intresserar sig Dahl (2014) för hur individer förhåller sig till själva diskursen om det individualiserade miljöansvaret, och inte för konkreta budskap och information som framställs inom ramarna för denna diskurs. Dahl drar, som tidigare nämnts, slutsatsen att diskursen om det individualiserade miljöansvaret var dominerande under samtalen i fokusgruppstudien. Detta grundar hon i att samtalsdeltagarna hela tiden förhöll sig till den, även om de vid vissa tillfällen var kritiska mot den.

En konsekvens av diskursen som Dahl (2014) beskriver är att individers handlingar i relation till miljön görs till moraliska handlingar. Detta uppstod flera gånger genom studien, till

exempel då samtalsdeltagare fick “dåligt samvete” på grund av deras miljöbelastning, samtidigt som andra “mådde bra” då de utförde miljövänliga handlingar.

Dahl (2014) kom i sin studie fram till tre olika sätt på vilka deltagarna förhåller sig till ansvaret som lagts på dem. Hon beskriver dessa som ansvarsorienterade positioneringar. Ansvarsorienterade positioneringar består av olika förhållningssätt till det dominerande idealet om att individer ska ta ett individuellt ansvar för sin miljöpåverkan. Det finns tre överordnade ansvarsorienterade positioneringar, vilka är “ansvarstagande individ”, “passivt motstånd” samt “aktivt motstånd”. Dessa sätt att positionera sig användes av individerna i studien mer eller mindre konsekvent. Vissa växlade mellan de olika positioneringarna, medan andra var mer konsekventa i sitt förhållningssätt.

Huvuddraget hos positioneringen “ansvarstagande individ” är att individerna som positionerar sig på detta sätt gör diskursen om det individualiserade miljöansvaret relevant och återskapar dess verklighetsbeskrivning, genom att exempelvis inte ifrågasätta de ekonomiska förutsättningar som krävs för att leva upp till miljöansvaret. Dessutom får de det individualiserade ansvaret att framstå som fördelaktigt och positivt (Dahl, 2014).

Den andra positioneringen som Dahl (2014) beskriver handlar om individer som utövar “passivt motstånd” mot den individualiserade miljödiskursen. Dessa individer ifrågasätter förutsättningarna för att kunna leva upp till ansvaret i relation till sina egna livsomständigheter och villkor, exempelvis i relation till sina ekonomiska möjligheter. Vanligt för de som positionerar sig på detta vis är att de uttrycker att de i framtiden, eller vid förändrade livsomständigheter, skulle leva mer miljövänligt. Dessa individer tillskriver mer ansvar till “andra”, som de anser mer lämpade för att leva upp till deras ansvar, och befriar därmed sig själva från sitt ansvar. Gemensamt för denna positioneringen är att individerna förklarar sig själva som undantag från att bära ansvaret, men ifrågasätter inte ansvaret i sig.

Det tredje och sista sättet att positionera sig kallar Dahl för “aktivt motstånd”, där individerna ifrågasätter själva antagandet om individen som den rätta ansvarstagaren. De som positionerar sig på detta sätt menar att individer inte är lämpade för detta ansvar, bland annat för att det krävs mycket kunskap för att kunna göra miljövänliga beslut. Dessa individer menar istället att ansvaret borde ligga främst på politiker, som de anser har mer makt att påverka. Dock menar de samtidigt att politikerna inte lever upp till deras ansvar (Dahl, 2014).

Alla dessa ovanstående sätt att positionera sig gentemot diskursen om det individualiserade miljöansvaret utgår bland annat från Skills begrepp ekologiskt handlingsutrymme (Skill, 2008; Dahl, 2014).

2.2.6 Ekologiskt handlingsutrymme

Vi har i avsnittet “Tidigare forskning” diskuterat Skills studie “*(re)creating ecological action space: householder’s activities for sustainable development in Sweden*” (2008). Skill använder sig där av begreppet ecological action space (ekologiskt handlingsutrymme), vilket definieras av de omgivande strukturerna samt individuella mål och förståelser, och fokuserar därmed på det handlingsutrymme individer har för att göra miljövänliga val. Ekologiskt handlingsutrymme handlar med andra ord om mötet mellan individuella aktörer och strukturer, i vilket uppfattningen av ansvar och av vilka möjligheter individer har att utföra miljövänliga handlingar skapas och omskapas.

Som tidigare nämnts använde även Dahl (2014) detta begrepp i sin studie, och kom fram till att de “ansvarstagande individerna” anser att alla har ett stort ekologiskt handlingsutrymme, medan de som utövar “passivt motstånd” anser att de själva bara har ett begränsat handlingsutrymme. Slutligen menar individerna som utövar “aktivt motstånd” att individer inte har något ekologiskt handlingsutrymme alls.

Skill (2008) kom fram till flera slutsatser, och bara de väsentliga för analysen av föreliggande studie kommer att redovisas här. För det första kom Skill fram till att det för individerna i hennes studie finns en viktig skillnad mellan att vara “medveten” om miljöproblem, och att utföra handlingar i enlighet med denna medvetenhet. För att anses som en miljövänlig individ räckte det i vissa tillfällen för individen att säga att hen var medveten om miljöproblemen, utan att utföra några handlingar som visade detta. En annan slutsats var att miljöansvaret för hushållsmedlemmarna i Skills studie var en fråga om moral, och att de beroende på vilka handlingar de utförde antingen mådde bra eller fick dåligt samvete.

Slutligen kom Skill fram till att hushållsmedlemmarna genom att beskriva “andra” förhandlade sitt eget ansvar samt vad som var rimligt för dem att göra. Det fanns två centrala andra, den “oansvariga” och den “fanatiska,” som hushållsmedlemmarna ofta refererade till. Främst genom att referera till den “oansvariga” kunde hushållsmedlemmarna avskriva sig sitt eget ansvar, och genom den “fanatiska” kunde de förhandla vad som var rimligt för dem att göra. Den “fanatiska andra” användes även i vissa fall för att avfärda sin egen “fanatik” (Skill, 2008).

3 Metod

3.1 Urval

Urvalet för studien är studerande kvinnor mellan 20 och 30 år bosatta i Malmö. Kriterier för vårt urval var att målgruppen skulle vara till viss del miljömedvetna och samhällskritiska, samt ha vissa ekonomiska begränsningar. Enligt Micheletti och Stolle (2013) spelar utbildningsnivå och kunskap en viktig roll när det handlar om vilka som upplever och praktiserar ett individualiserat ansvarstagande. Detta är således en anledning till att undersöka just studenter.

Vi menar att även den ekonomiska aspekten är viktig; om studien hade gjorts med en målgrupp med mycket god ekonomi hade det varit svårt att besvara frågan om hur ett individualiserat miljöansvar påverkar studiens deltagare och hur de förhåller sig till det. Detta bygger på idén om att det krävs ekonomiska resurser för att leva upp till det individualiserade miljöansvaret (jmf. Dahl, 2014; Lidskog & Sundqvist, 2011). Det faktum att studenter oftast har en begränsad ekonomi fungerar således också som motiv att välja just denna målgrupp.

Anledningen till att fokus i studien ligger på kvinnor är att det finns studier som visar att kvinnor är mer miljömedvetna, och tar större miljöansvar, än män (jmf. Dahl, 2014).

Tillvägagångssätten för att få tag på deltagare till studien har varierat. Vissa av studiens deltagare blev tillfrågade av oss direkt på Malmö Högskola eller Malmö Stads bibliotek Garaget, och andra tog kontakt med oss efter att vi publicerat inlägg om vår studie på Facebook.

3.1.1 Problematisering

I vår förfrågan till informanterna om att delta i vår studie framgick att syftet var att undersöka hur de tänker kring sina val av mat i vardagen i relation till *miljöfrågor*. Det är viktigt att problematisera informationen som informanterna fick, då detta kan påverka studien och dess resultat, till exempel genom att styra vilka som väljer att delta. Vi upptäckte att de flesta av de kvinnor som tackat ja till att delta i studien redan hade ett intresse för miljön och miljöfrågor på olika sätt; flera gick utbildningar inriktade på miljö, eller tillhörde facebookgrupper med någon form av miljötanke.

Det faktum att vårt urval redan från början är "styrt" kan vara både en styrka och en svaghet. Att vi har just denna målgrupp, kvinnor mellan 20 och 30 år i Malmö som studerar, och som dessutom i de flesta fall är intresserade av miljöfrågor, gör det lättare för oss att få fram

relevant material, då de redan har kunskap om ämnet. Det är dock också en svaghet på så sätt att vi inte får information om kvinnor som kanske inte alls är insatta i miljöfrågor.

Utöver det att urvalet är styrt, kan sättet på vilket vi beskrev syftet för informanterna också påverka dem i mataffären och i samtalen efteråt. Eftersom de vet att vår studie berör miljöfrågor agerar och konsumerar de möjligen också därefter.

3.2 Empirisk insamlingsmetod

Vi har valt att utföra huvuddelen av vår empiriinsamling genom metoden “go-along”, där vi följde med våra informanter på en inköpsrunda i mataffären. Detta kompletterades med korta, semi-strukturerade intervjuer utanför mataffären. Go-along som metod har många fördelar, och den har också många kvaliteter som passar speciellt bra för vad vi i vår studie vill undersöka. Metoden möjliggör för oss att observera och ställa frågor om hur intervjupersonerna relaterar till sin omgivning, i detta fall främst produkterna i mataffären. Den möjliggör även observation av det omedvetna och förgivettagna, samt de eventuella diskrepanserna mellan vad som sägs och görs.

Go-alongs går, enligt antropologen Margarethe Kusenbach (2003), ut på att följa med informanterna i någon av deras vardagliga, naturliga miljöer och att utforska deras upplevelser och handlingar genom att observera, ställa frågor och lyssna när de rör sig i och interagerar med den fysiska och sociala omgivningen. Detta gör go-alongs till en metod som är unik på så sätt att forskaren kan få tillgång till informantens upplevelser och tolkningar samtidigt som handlingar observeras (Kusenbach, 2003).

Metoden go-along beskrivs av sociologen Helena Holgersson (2011) som en kombination av observation och intervju. En av fördelarna med go-alongs är enligt Holgersson att omedvetna och förgivettagna praktiker kan uppmärksammas. Till exempel är det möjligt att uppmärksamma de tillfällen där vad en säger och vad en gör skiljer sig åt, vilket kan hjälpa forskaren att se komplexiteten i den sociala världen. Genom omgivningen och hur intervjupersonen relaterar till denna kan relevanta upptäckter göras, vilket inte hade varit möjligt i en vanlig intervjusituation (Holgersson, 2011). Sociologen Terese Anving (2012), som använde go-along som en av sina metoder i sin avhandling *Måltidens paradoxer: om klass och kön i vardagens familjpraktiker*, reflekterar också över detta. Anving menar att en genom go-alongs kan belysa saker i vardagen som tas för givet och annars aldrig skulle synliggöras (Anving, 2012).

En nackdel med go-along som metod är att en aldrig kan veta om informanterna betar sig

“naturligt”, eller om forskarens närvaro påverkar deras val och handlingar. De kan som Anving (2012, s. 98) skriver “regissera sitt beteende”. Även Kusenbach (2003) diskuterar denna risk, då hon menar att ett av målen med go-alongs är att fånga informanternas flöde av upplevelser, känslor och tolkningar. Hon menar dock att detta troligtvis aldrig sker helt naturligt i närvaron av en forskare, och att detta är viktigt att ha i åtanke. Vi är också medvetna om denna risk, men menar liksom Anving (2012) att det är en risk som gäller för nästan alla insamlingsmetoder.

En annan nackdel är enligt Holgersson (2011) aspekten av att prata, gå samt spela in samtalet på samma gång. Holgersson menar att det finns en risk att för mycket av ens fokus hamnar på tekniken, samt att inspelningarna kan bli dåliga om en rör sig i miljöer med mycket ljud. I vår undersökning underlättades detta av att vi är två personer, där den ena hade mer fokus på teknik och anteckningar, och den andra på samtalet och handlingarna i mataffären. Att vara två personer är också till fördel då det inte bara är en persons tolkning av situationen och samtalen som ligger till grund för analysen. Dock måste det faktum att vi är två personer också problematiseras. Relationen mellan forskare och intervjuperson är alltid ojämlig (Holgersson, 2011), och kan tänkas upplevas ännu mer så då det är två personer i forskarrollen. Holgersson (2011) menar dock att platsen är av betydelse för förhållandet mellan forskare och intervjuperson, och att genomföra intervjuer i miljöer där intervjupersonerna känner sig bekväma är därför en bra idé. Vår undersökning genomfördes i de livsmedelsbutiker som informanterna själva valde, och vi hoppas därför att detta bidrog till att minska ojämligheten.

Till denna metod lämpar sig inte en vanlig intervjuguide, då det är omständigheterna som styr samtalen, och därför menar Holgersson att en bara bör förbereda grundläggande frågor. Både Holgersson (2011) och Anving (2012) belyser att forskaren i en go-along kan komma med följdfrågor till händelserna, som inte skulle ha kommit upp i en vanlig intervjusituation.

Som ovan nämnts kan det vara problematiskt att gå, prata och spela in samtidigt, och detta ännu mer i en högljudd mataffär. Därför utförde vi korta semi-strukturerade intervjuer efter inköpsrundan. Vi fick då möjlighet att ställa klagörande frågor om observationer vi gjort i mataffären, samt att få fördjupad kunskap om deras tankar mer specifikt angående ansvar för miljön.

Efter att vi genomfört tre stycken go-alongs visade sig några tydliga empiriska teman. Vi valde att genomföra ytterligare tre go-alongs som utvecklade dessa teman, och ansåg därefter att

vi samlat in så pass mycket material att vi inte längre erhöll någon ny kunskap, vilket innebär en teoretisk mättnad (Bryman, 2011).

3.3 Analysmetod

Holgersson (2011) menar att analys av material från go-alongs sker på samma sätt som material från intervjuer och observationer. I enlighet med anvisningarna av ekonomen Jens Rennstam och sociologen David Wästerfors (2015) har vi "umgått" mycket med vårt material. Detta gjorde vi genom att läsa igenom och omorganisera materialet upprepade gånger, innan vi gjorde en kategorisk reduktion där de kategorier vi fann relevanta för frågeställningen och syftet valdes ut. Därefter gjordes vad som kallas för en illustrativ reducering, där citat och exempel från varje kategori som är speciellt illustrativa för varje tema valdes ut (Rennstam & Wästerfors, 2015).

3.4 Etiska överväganden

För att kunna analysera materialet har vi spelat in alla de samtal som fördes under våra go-alongs och intervjuer. Innan inköpsrundan påbörjades gav informanterna sitt medhåll till detta. Vi informerade dessutom informanterna om att deltagande i studien var frivilligt, och att de därför när som helst kunde avbryta sin medverkan. För att garantera informanternas anonymitet och skydda deras identitet har vi valt att ändra deras namn, vilket innebär att alla namn som förekommer i följande analys är fiktiva. Alla informanter har dessutom blivit tillfrågade om att läsa igenom de utvalda citaten innan publicering av uppsatsen.

4 Analys

Vi ska nu övergå till att presentera vårt empiriska material och diskutera våra resultat utifrån den tidigare forskning och de teorier som presenterats i kapitel två. För det första diskuteras det individualiserade miljöansvarets dominans, och därefter tre olika förhållningssätt till det; “ett eftersträvansvärt ansvar”, “ett kritiserat ansvar” och “ett omöjligt ansvar.” I analysen har vi försökt förstå de gemensamma *och* de individuella tendenser som fanns i upplevelsen av det individualiserade miljöansvaret bland våra informanter. Dessa tre förhållningssätt var övergripande och informanterna kunde leva enligt dem på olika sätt. Slutligen diskuteras informanternas användning av olika “andra”, de moraliska effekterna av det individualiserade miljöansvaret, samt diskrepansen mellan våra informanternas tal och handling.

4.1 Ett dominerande ansvar

4.1.1 “Ansvarsorienterade positioneringar”

Under vår materialinsamling visade det sig att informanternas eget upplevda miljöansvar dominerade under inköpsrundan och i samtalen efteråt. Detta står i linje med Dahls (2014) slutsats att diskursen om det individualiserade miljöansvaret var dominant under fokusgruppsamtalen, därför att deltagarna konstant, fast på olika sätt, förhöll sig till den. I föreliggande studie visade sig det individualiserade miljöansvarets dominans exempelvis genom att flera av informanterna i början av inköpsrundan nämnde ekologi som något de tänker på medan de handlar. Det visade sig också genom att flera av informanterna försvarade sig när de gjorde val som kan anses miljöbelastande. Båda dessa sätt att förhålla sig till det syntes tydligt i hur Lovisa uttryckte sig angående det första valet hon gjorde i mataffären, vilket var icke-ekologiska kvisttomater:

“Jag tänker typ såhär att, jag ibland försöker köpa ekologiskt. Men eh, jag har inte alltid råd med det.”

Lovisa uttryckte genom att uttala sig på detta sätt att ekologi är något hon tänker på medan hon handlar, och att hon försöker agera därefter, men inte alltid har möjlighet till det.

De övriga informanter som inte valde en ekologisk produkt som det första de gjorde uttryckte sig på liknande sätt, medan de som valde en ekologisk produkt alla uttryckte att det var för att produkten var ekologiskt som de valde just den. Samtliga samtal i affären inleddes alltså

med ett uttryck av vikten av ekologi, det vill säga att handla miljövänligt. Det faktum att de som inte köpte ekologiskt försvarade sitt val, genom att motivera detta med ekonomiska begränsningar, tyder också på dominansen av det individualiserade miljöansvaret.

Dock är det viktigt att i detta sammanhang problematisera den information som informanterna fick innan studien påbörjades. Som tidigare nämnts var vi intresserade av deras val och tankar vid inköp av mat "i relation till miljön". Detta aktualiserade temat och positionerade dem som möjliga ansvarstagare för miljön som konsument. Samtidigt uttryckte vi också i början av inköpsrundan att vi var intresserade av deras naturliga val, för att minska vår påverkan på resultatet. Samtliga informanter kunde förklara varför de valde som de gjorde. Vi anser därför att vår studies sammanhang aktualiserade vissa teman, men att det individualiserade miljöansvaret redan var ett existerande fenomen i informanternas liv. Vissa informanter kommenterade på detta, och Camilla uttryckte det mycket tydligt när hon sa följande:

"Jag vill ta ekologiskt nu bara för ni är här (skrattar) men eh, jag vill vara ärlig också liksom."

Camilla menar med detta att hon ville välja ekologiskt då vi var där, men att hon också ville vara ärlig. Om vi inte hade varit där skulle hon inte valt en ekologisk produkt, och gjorde det därför inte i vår närvaro heller.

4.1.2 Överväganden

Informanterna i vår studie tog genomgående hänsyn till konsekvenserna av sina val. Detta innefattade inte bara konsekvenserna för dem själva, utan även för samhället i övrigt. Inne i mataffären svarar Stina på frågan om varför hon väljer ekologiska bananer, och illustrerar därmed detta:

"Alltså det känns typ bättre rent, hälsoskäl och för liksom miljön och, dom här är ju Fairtrade också så det, känns, som ett bättre val. För alla inblandade typ."

Stina menar att det känns bättre dels för hennes egen hälsas skull, men tar också samhällliga effekter i beaktande då hon menar att valet också är bättre för miljön och för de som arbetat med varan.

Micheletti och Stollés (2013) definition av individualiserat ansvarstagande innebär att en individ tar på sig ett ansvar om deras val innefattar övervägningar om de samhällliga effekterna av ens handlingar. Stinas citat ovan visar på just denna typ av övervägningar, och hon tar därmed

på sig ett ansvar. Vi fann att detta var något som var aktuellt i alla inköpsrundor, och ett individualiserat ansvar fanns alltså utifrån Micheletti och Stollés (2013) definition närvarande hos alla informanter.

I Camillas resonemang kring sitt val av crème fraiche, kan man se hur även hon tar de samhälleliga effekterna av sitt val i beaktande, samt hur hon dessutom genom sin konsumtion försöker förändra utbudet i en mer etisk riktning:

“[...] Så ska man ha crème fraiche så har jag Oatlys i men så är det palmolja i den istället. Så väger det över att jag väljer den vanliga, ja vanlig ekologisk crème fraiche istället för... Så man, bojkottar palmoljan istället (skratt). Också aa, ja man kanske inte behöver ta upp varför palmolja är dåligt (skratt).”

I sitt jämförande mellan “vanlig” crème fraiche och Oatlys crème fraiche-ersättning tar Camilla hänsyn till de effekter hennes val får för miljön. Genom att “bojkotta” palmolja hoppas Camilla kunna bidra till att det slutar produceras, då dess framställning är skadlig för miljön.

Politisk konsumtion är enligt Micheletti och Stolle (2013) det tydligaste exemplet av individualiserat ansvarstagande. Politisk konsumtion definieras som konsumenters bruk av marknaden som en politisk arena, för att förändra sådant de tycker är etiskt, miljömässigt eller politiskt fel. Resonemang som liknar Camillas ovan kunde hittas hos alla informanter, och visar på att alla förhåller sig till och tar på sig det individualiserade ansvaret, samt att de konsumerar politiskt.

När det gäller valet av produkter finns det enligt Micheletti och Stolle (2013) olika sätt att konsumera politiskt. Ett sätt är att handla enligt uppsatta system, till exempel genom att köpa miljömärkta varor. Micheletti och Stolle (2013) menar vidare att det kan ske på olika sätt, antingen konsekvent och regelbundet, eller mer sporadiskt och bara gällande vissa varor. Vi har bland våra informanter sett båda dessa typer av konsumtion. Ett exempel på det första är hos Alexa, som i princip bara köpte ekologiska varor:

“[...] Det har blivit så att jag går till det ekologiska, jag kollar vad det kostar, kollar om jag har råd, för när man är student har man ju inte jättefett med pengar. Ehm. Och så bestämmer jag mig för om, om jag har råd eller inte [...]. Jag kollar inte på det konventionella för då är det så lätt att hamna i att, oj då men det här är ju mycket mycket billigare så vi tjänar på och, handla, ja, konventionellt, så då väljer jag att inte ens kolla på det.”

Alexa handlar ekologiska varor konsekvent och regelbundet, och har valt att inte ens titta på de konventionella varorna. Maria däremot väljer att enbart handla vissa varor som är ekologiska:

“[...] Men ekologiskt kaffe köper vi alltid. Vi köper inte allt ekologiskt, men, vissa saker, alltid.”
“[...] Och välja dom produkterna som känns som det gör mest, skillnad liksom. Kaffe är en sån. Bananer.”

Maria köper alltså bara vissa varor ekologiska, och då väljer hon de som hon känner gör mest skillnad. Dessa informanter konsumerar båda två politiskt, men det uttrycker sig på olika sätt.

Båda dessa olika uttryck av politisk konsumtion återfanns även hos övriga informanter, men det andra sättet, att handla miljömärkta varor sporadiskt och bara gällande vissa produkter, var något vanligare.

4.2 Ett eftersträvansvärt ansvar

4.2.1 Förändrad livsstil

Ett annat uttryck för den politiska konsumtionen är det faktum att majoriteten av våra informanter har gjort valet att inte äta kött. Micheletti och Stolle (2103) beskriver en typ av politiska konsumenter som ändrar hela sin livsstil för att leva upp till tanken om det individualiserade ansvarstagandet, och att vegetarianer och veganer kan vara exempel på denna typ av konsumenter. Några informanter uttryckte explicit detta val som en typ av politisk konsumtion, såsom Lovisa:

“ Jag vill ju liksom inte ens köpa kött liksom för att jag ehm (kort paus). Alltså jag är ju inte såhär att jag skulle, kasta liksom sten på någon som äter kött, men det är liksom sånt statement att jag äter inte det och jag vill liksom inte uppmuntra heller till att äta det.”

Och Stina:

“[...] Jag har nog tagit, alltså, med att vara vegetarian till exempel är ju ställningstagande till att, jag redan har tagit innan jag går till butiken.”

Lovisa uttrycker tydligt att hon är emot köttätande och att det är ett “statement” för henne. Stina uttrycker på liknande sätt att det är ett “ställningstagande” för henne att äta vegetariskt, och det reflekterar hon inte vidare över i mataffären.

Överlag har vi fått intrycket att informanterna ser valet de gjort att inte äta kött och den livsstil som följer med detta som något positivt. Att ändra hela sin livsstil för att leva upp till det individualiserade ansvarstagandet kan tolkas som att ansvaret är eftersträvansvärt, och att det påverkar dem på ett positivt sätt.

4.2.2 “Mäktiggörelse”

Samtliga informanter har gjort förändringar i sina inköpsval med anledning av den kunskap de har och den information som finns tillgänglig kring miljöfrågor. Detta uttrycker Maria tydligt under samtalen efter inköpsrundan angående frågan om hur det påverkar henne att inte kunna välja fritt på grund av ekonomiska begränsningar.

“Alltså, jag vet inte riktigt om det påverkar, alltså, oss så här personligen i familjen så himla mycket för att i och med att jag har gått ganska mycket utbildningar så vet jag ju liksom vad det är som är dom värsta liksom fällorna när det kommer till bekämpningsmedel och sådär så man kan ju göra så ganska informativa beslut och ju liksom prioritera och köpa det som, som, som verkligen spelar roll ekologiskt liksom och så kan man kanske välja o göra annorlunda på andra uhm.”

Maria knyter an till sina utbildningar, som kan anses vara informationsbärare, och säger att de har påverkat henne på så sätt att hon har förändrat sina vardagspraktiker.

Banuner, mejeriprodukter och ägg var produkter som samtliga informanter alltid köpte ekologiska. På olika sätt uttryckte de att de inte ville att de själva, djuren, miljön eller de människor som framställer produkterna skulle få i sig gifter. Informanterna uttrycker att dessa produkter är de viktigaste att köpa ekologiska (och svenska, i fallet med mejeriprodukter och ägg). Detta kan tydligt kopplas till förhållningssättet “mäktiggörelse” (Halkier, 2014) där individer tar till sig ny information för att utveckla sina vardagspraktiker. Det kan samtidigt förstås utifrån informanternas ansvarstagande gentemot miljön, då de tar på sig ansvaret för de områden som de har information om och som de anser viktigast, till exempel på så sätt att de som politiska konsumenter bara handlar miljömärkt när det gäller vissa produkter.

Informationens betydelse vid inköp av mat blir också tydlig under inköpsrundan med Camilla. Medan hon besvarar frågan om varför hon valde just ekologiska bananer går hon vidare i affären och letar efter tomater, och uttrycker sig på följande vis:

“Jo men det är för att, det är väl en av de viktigaste grejerna att välja ekologiskt, med, hur mycket det besprutas och så. Och sen tomater är kanske likadant men... Ja... Jag vet inte, vad kostar ekologiska?”

Camilla säger att bananer är något av det viktigaste att välja ekologiskt, med tanke på hur mycket de besprutas, och säger i förbigående att det är likadant med tomater. Hon väljer dock att köpa icke-ekologiska tomater, till viss del på grund av den stora prisskillnaden, men möjligtvis också på grund av att just tomaters besprutning inte har haft lika stort utrymme i den offentliga debatten som bananer har.

4.2.3 Positioneringen “ansvarstagande individ”

Positioneringen “ansvarstagande individ” som Dahl (2014) utvecklade kan förstås i likhet med en form av politisk konsumtion, där det individuella miljöansvaret ses som något positivt. I vår studie fanns det bara en informant, Klara, som förhöll sig till det individualiserade miljöansvaret enligt positioneringen “ansvarstagande individ”. Både under inköpsrundan och i samtalet efteråt gav hon på olika sätt uttryck för att hon hade internaliserat det individualiserade miljöansvaret, samt att hon tolkade sitt ansvar som positivt och självklart för henne att leva upp till. Detta blir mycket tydligt i samtalet efter inköpsrundan när hon säger följande efter att ha blivit tillfrågad om individers ansvar för miljön:

“Ja, jag tänker inte att man bara kan säga att nej men det är upp till andra. Det är upp till dom som köper in, eller det är upp till liksom nån annan, utan jag tycker själv man måste själv ta ett ansvar också. Uhm, för det hade ju gjort en jättestor skillnad, om hela Malmö Stad helt plötsligt inte hade köpt några köttprodukter längre. Det hade ju, gjort jättestor skillnad.”

Genom detta uttalande visar Klara att hon tycker att individen har ett stort ansvar, samt stor makt att faktiskt påverka genom sin konsumtion. Detta uttrycker hon tydligt genom att använda Malmö Stads befolkning som möjliga ansvarstagare och som kraftfulla i sin påverkan.

I samtalet i övrigt tog hon på sig ett stort miljöansvar och uttryckte detta som fördelaktigt för sitt liv, samtidigt som hon också till viss del var kritisk till ansvarsfördelningen av miljöansvaret. Hon uttryckte denna kritik genom att påstå att *hon* i sina nuvarande livsomständigheter hade möjlighet att leva miljövänligt, vilket samtidigt antyder att alla andra inte har det.

Inte bara Klara, utan alla informanter i studien, hade det gemensamt att de var kritiskt inställda till olika delar av samhället. Deras kritik riktade sig mot allt ifrån ett onödigt stort sortiment i mataffärer till köpsamhället och överkonsumtion i övrigt. I urvalsprocessen var det ett medvetet val att välja unga studerande kvinnor med syftet att få kritiska informanter. Det empiriska materialet visar att vi också uppnådde vårt syfte. Detta kan förklara varför bara en informant positionerade sig som "ansvarstagande individ", och att även hon visade förståelse för att alla inte hade samma möjlighet att leva upp till sitt miljöansvar.

4.3 Ett kritiserat ansvar

4.3.1 Positioneringen "aktivt motstånd"

Samtidigt som en informant positionerade sig som "ansvarstagande individ", fanns det också informanter som uttryckte sig i linje med positioneringen "aktivt motstånd". Dessa informanter utövade aktivt motstånd mot ansvaret och ifrågasatte själva grundantagandet att individen är en lämplig ansvarstagare gällande just miljöproblem och -lösningar. Alexa uttryckte att det är svårt för individer att ta ett ansvar:

"För som individ är det svårt att sätta sig in i allting. Alltså det finns ju hur många olika frågor som helst, och kollar man på miljö bara så är det ju, alltså tusen olika saker..."

Alexa menar att det finns för mycket information för en individ att sätta sig in i för att kunna ta ett ansvar, och hon kritiserar därmed antagandet om att individen själv är den som är bäst lämpad för att ta ansvar för miljön.

Detta kan förstås utifrån Beck och Beck-Gernsheims (2002) samt Baumans (2002) kritik av västvärldens individualisering och ökat individuellt ansvar, då de menar att individer inte har tillräckligt med kunskap, och inte heller tillräcklig handlingsförmåga, för att leva upp till detta ansvar (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; Bauman, 2002). Det kan också förstås utifrån Skills (2008) begrepp, "ekologiskt handlingsutrymme". Dahl (2014) menar att individerna i hennes studie som utövade aktivt motstånd mot miljöansvaret inte ansåg sig själva ha något ekologiskt handlingsutrymme alls. I samtalen efter inköpsrundan visar Maria, den andra kritiska informanten, detta när hon säger att:

"[...] man [konsumenten] kan kanske påverka utbudet lite grann men jag tror inte man kan förändra industrin."

Maria uttrycker här konsumentens avsaknad av ekologiskt handlingsutrymme genom att säga att hen bara kan “påverka utbudet lite grann”. Maria menar att problematiken inte ligger i utbudet, utan i industrin i övrigt, vilken konsumenten inte kan påverka. Både Alexa och Maria menar att ansvaret borde ligga på staten, då den har kunskapen och medlen att skapa förändringar. Alexa uttrycker detta:

“Alltså typ på ett sätt så tycker jag ju kanske att staten har det största ansvaret. I alla fall större ansvar än individen [...] dom borde kunna sätta lagar som inte tillåter vissa grejer.”

Alexa menar att staten har ett större ansvar därför att de har större makt att sätta lagar. Maria menar vidare att:

“[...] det är fegt, tycker jag, av av av staten och regionen och kommunen att lägga det ansvaret på konsumenten [...]”

Maria menar alltså att det är “fegt” av staten, regionen och kommunen att lägga över så mycket ansvar för miljön på konsumenten, och menar att de istället borde ta ett större ansvar genom att till exempel lagstifta kring matimport och -produktion. Även de deltagare i Dahls (2014) studie som positionerade sig på detta sätt menade att politiker hade det största ansvaret, men att de inte levde upp till det.

Det är dock intressant att poängtera att informanterna ovan, vilka ifrågasatte antagandet om individen som lämplig ansvarstagare, trots detta kan anses vara de informanter som i störst utsträckning levde upp till ansvaret. Detta sågs till exempel genom att de faktiskt konsumerade flest miljövänliga produkter utav våra informanter och att de hade gjort valet att inte äta kött. Dessa individer konsumerade miljövänligt i mataffären, men visade i samtalen efteråt ett kritiskt förhållningssätt till ansvaret. Det var en genomgående trend i hela studien att informanterna till viss del tog på sig sitt upplevda ansvar i mataffären och exempelvis i deras val att inte äta kött, men att de i samtalet efter inköpsrundan uttryckte sig kritiska till ansvaret.

4.4 Ett omöjligt ansvar

4.4.1 Positioneringen “passivt motstånd”

Majoriteten av informanterna i vår studie ansåg vi positionerade sig enligt Dahls (2014) begrepp “passivt motstånd”, då de inte ifrågasatte själva idén om det individualiserade miljöansvaret, men ifrågasatte sin egen möjlighet att leva upp till det. Ett mycket talande exempel på detta är från

Camilla, som gärna vill köpa ekologiskt. På frågan om hur det påverkar henne när hon inte kan göra detta, svarar hon:

“Alltså när det påverkar ekonomin för mycket, speciellt när man är student, så, jag tänker alltid såhär, typ i framtiden om jag har jobb och ja, lite mer inkomst, att man kan välja lite dyrare mat som man tycker är bättre för både för miljön och för ens hälsa och så. Men eh. Ja alltså just nu, det är tråkigt men, ja, priset går lite före.”

Här uttrycker Camilla att det är “tråkigt” att hon inte kan välja ekologiskt, men att hon i framtiden när hon har mer pengar tänker göra det oftare.

Detta citat är representativt för vad många av informanterna uttryckte kring sina möjligheter att handla miljövänligt. Deras sysselsättning som student samt deras studiebidrag nämndes ofta som orsaker till att just de, i denna tid av sina liv, inte kunde leva miljövänligt, men att de i framtiden när de har heltidsjobb tänker ta på sig sitt upplevda ansvar.

4.4.2 Ekologiskt handlingsutrymme

Ekonomiska begränsningar var ett genomgående tema under vår materialinsamling. De ekonomiska begränsningar som alla informanter upplevde påverkade hur de förhöll sig till sitt upplevda ansvar, och vad de kände att de hade för möjligheter att leva upp till det. Sättet på vilket de förhöll sig till detta skilde sig åt, men alla gjorde det på något sätt. Då alla våra informanter var studerande var detta den främsta orsaken till upplevelsen av ekonomiska begränsningar. Den ekonomiska begränsning som informanterna upplevde satte dem i en situation som är intressant att diskutera i relation till Skills (2008) begrepp “ekologiskt handlingsutrymme”, som även Dahl (2014) använt sig av. Klara uttrycker sig om detta då hon blir tillfrågad om hon känner att pengar är en begränsning för henne när hon handlar:

“Ibland tycker jag det, jo det gör jag. Men det blir mindre och mindre. Uhm, för jag tror att jag har börjat prioritera maten mer än vad jag gjorde innan, att det är andra saker som går bort ... och så satsar jag på att köpa den maten som jag vill äta [...]. Men såklart hade det varit mycket lättare om man hade heltidsjobb (skrattar).”

Klara, som vi diskuterade ovan i relation till positioneringen “ansvarstagande individ”, visar genom detta uttalande att hon ifrågasätter sin egen ekonomi, såtillvida att det hade varit lättare om hon hade haft ett heltidsjobb. Hon ifrågasätter dock inte sitt ansvar eller att hon bör leva upp

till det. Frågan om vad maten kostar handlar för henne snarare om prioriteringar än om möjligheter. I enlighet med Dahl (2014) kan då slutsatsen dras att Klara tycker sig ha ett stort ekologiskt handlingsutrymme.

Om vi ser till Lovisa, som vi tänker oss positionerar sig som en individ som utövar “passivt motstånd” mot det individualiserade miljöansvaret, finns här en skillnad gentemot Klara i hur hon ser på sin ekonomiska situation, sitt ekologiska handlingsutrymme och sitt ansvar. Lovisa anser sig vara begränsad i sin ekonomi och valde därför under inköpsrundan att i princip inte handla ekologiskt alls. Hon är medveten om miljöproblemen, ifrågasätter inte det individualiserade ansvaret, men anser sig inte kunna leva upp till det. På frågan om hon hade handlat på ett annat sätt ifall hon inte var begränsad i fråga om pengar svarade hon:

“Jag tror jag hade, jag tror jag hade handlat lite mer ekologiskt, och jag hade handlat dyrare varor [...], men nu är det liksom, det är en sån sak man får prioritera bort som student, man har ju ganska ogenerös budget.”

Lovisa menar att hon hade handlat mer ekologiskt om hon hade haft mer pengar, men att det som student inte är hennes högsta prioritet. Denna typ av resonemang var vanlig bland våra informanter, och de flesta ansåg sig alltså ha ett begränsat ekologiskt handlingsutrymme.

4.4.3 “Genomförbarhet”

Tanken om att inköp av mat är en ordinär, vardaglig händelse som inte vanligtvis är ett område för kritisk reflektion var närvarande under flera av inköpsrundorna. Flera informanter nämnde inköp av mat som en vardaglig händelse under materialinsamlingen, och då ofta i relation till att de inte handlar lika miljövänligt som de anser att de borde göra. Detta kan förstås genom Halkiers (2014) begrepp “genomförbarhet”, som handlar om de praktiska möjligheter och sociala förväntningar som gör det möjligt att inkorporera ny information i sin vardag. Det vardagliga och rutiniserade i inköp av mat blir då ett sätt för informanterna att förhålla sig till det individualiserade miljöansvaret, genom att antyda att det är svårt att leva upp till ansvaret inom just det området. På följande sätt besvarar Camilla frågan om hon tänker på miljön när hon handlar:

“Ja, kanske inte lika mycket som jag, skulle vilja ibland, för det blir ju en sån vardaglig, händelse, eller vad ska man säga (skratt). Det blir väldigt vardagligt att man går och handlar varje dag utan och kanske, tänka så mycket på det.”

Camilla uttrycker härmed att inköp är en "vardaglig händelse" som inte vanligtvis reflekteras över.

Detta sätt att förhålla sig till miljön som konsument kan förstås som en kritik till uppfattningen om konsumenten som en lämplig ansvarstagare för sin miljöpåverkan, därför att Camilla uttrycker att en vanligtvis inte reflekterar över sina val när en handlar. Även Halkier (2014) beskriver detta då hon uttrycker att förkroppsligade dagliga rutiner inte alltid är ett tillfälle för reflektion.

4.5 Mitt ansvar och "andras" ansvar

4.5.1 Den "fanatiska andra"

Ett genomgående sätt för våra informanter att förhålla sig till det individualiserade miljöansvaret var genom att förhandla det med hjälp av olika "andra". Som tidigare nämnts användes Skills (2008) "oansvariga andra" för att avskriva sig sitt eget ansvar, medan den "fanatiska andra" användes för att förhandla vilket ansvarstagande som var rimligt.

Alexa, som nästan uteslutande köpte ekologiska varor (förutom en Oatlys crème fraiche), valde vid ett tillfälle en produkt som kan anses vara miljöbelastande, nämligen torkad mango (fast även den var ekologiskt). Hon sade så här om sitt val:

"Men ska man se från ett sånt perspektiv så är även det här egentligen, det är inget jag måste ha. Uhm, så skulle man vara super super eh miljö... grej så kanske man skulle välja bort det där."

Vid ett annat tillfälle uttrycker hon angående sig själv att:

"Sen är inte jag, absol-, jag är långt ifrån perfekt liksom. Men jag försöker göra, så bra val jag kan."

Dessa två citat pekar på två olika sätt att använda den "fanatiska andra" på. För det första kan den "fanatiska andra" användas för att förhandla vad som är rimligt att göra, som i fallet med den torkade mangon. Informanten var inte "super super miljö... grej", och det var därför rimligt för henne att köpa något som kan anses vara miljöbelastande. För det andra utförde denna informant många handlingar som kan anses vara miljövänliga, såsom att bara köpa ekologiskt och/eller veganskt. På så sätt kan det andra citatet, där hon påpekar att hon inte är perfekt, tolkas som ett sätt för henne att inte själv framstå som den "fanatiska."

Maria kan också anses vara en av de mest miljövänliga av våra informanter, både utifrån hennes handlingar i mataffären men även utifrån vad hon har berättat om hur hon lever sitt liv i övrigt. Även hon använde den “fanatiska andra” för att inte själv framstå som “fanatisk”, och för att förhandla vad som var rimligt för henne att göra:

“[...] Så jag menar det är inte så att vi är såhär ‘halo’- perfekta liksom, det, vi har ju lite laster, ja, men man får ju försöka välja det av de bästa alternativen. Så vissa saker får man kanske unna sig också.”

Maria uttrycker att hon och hennes familj inte är perfekta och har laster, men att de gör så gott de kan. Genom att uttrycka sig på detta sätt distanserar hon sig själv från tolkningen av henne som “fanatisk” samtidigt som hon förhandlar det rimligt att även hon har “laster”, just därför att hon och hennes familj inte är “såhär ‘halo’- perfekta” i sitt miljöengagemang.

4.5.2 Den “oansvariga andra”

Samtidigt som de två ovanstående informanterna förhåller sig till den “fanatiska andra”, förhåller sig andra informanter till den “oansvariga andra”. Ett exempel på detta är Stina som i samtalen efter inköpsrundan säger följande angående bilister:

“[...] Folk som kör bil har ju mer ansvar än vad jag har, jag har ingen bil, jag behöver liksom inte fundera över det ens.”

Stina menar alltså att bilister har mer ansvar för miljön därför att de påverkar miljön mer än vad hon gör. Liknande tänker hon också kring individer som konsumerar kött:

“Jag tänker att folk som äter kött kanske också, dom, dom kanske själva behöver liksom, överlägga med sig själva, bara ska jag äta kött, ska jag äta mindre kött, eller så, jag behöver inte göra det för jag gör inte det men dom har ju också mer ansvar, om dom skulle dra ner på sitt köttätande så skulle det ju påverka [...]. Att jag känner att jag gör ganska mycket bara i min vardag och det gör ju nu att jag känner, ja men jag gör så mycket jag kan kanske (skratt).”

Mot bakgrund av dessa två “andra”, nämligen bilister och individer som konsumerar kött, förhandlar Stina sitt eget ansvar för miljön, och uttrycker i det sammanhanget att “... jag gör så mycket jag kan kanske...”. Genom att förhandla grad av ansvar i förhållande till grad av påverkan, kan hon till viss del avskriva sig sitt eget ansvar, och framställa de “oansvariga” andra som mer ansvariga för miljön.

4.5.3 Att påverka andra

Bland våra informanter fanns också de som förhöll sig till “andra” på så sätt att de försökte påverka andra att handla på ett “bättre”, mer miljövänligt sätt, något som enligt Micheletti och Stolle (2013) också är ett sätt för politiska konsumenter att uttrycka sig på. Camilla illustrerar detta på följande vis:

“Ja. Och också, försöka påverka andra lite [...]. Jo men om jag får höra nånting om, uh, nån, eller, om jag känner nån som som kanske köper väldigt mycket palmolja... så kan jag liksom ändå på ett snällt sätt försöka flika in men vet du hur det produceras, utan att vara, klanka ner eller nåt sätt, för då blir det bara negativt uhm, dom måste lik-, ja (skratt).”

Camilla menar alltså att hon på ett “snällt sätt” kan försöka påverka andra om de gör miljöbelastande val, som att köpa produkter som innehåller palmolja. Även Lovisa menar att hon försöker påverka andra till att leva ett mer miljövänligt liv:

“Ja eller så jag tänker typ så i och med att jag försöker ifall jag har råd, att ta ekologiskt, jag brukar alltid säga till mina kompisar som jobbar, jag bara, varför köper inte ni ekologiskt [...]. Så jag försöker typ påverka min omgivning till exempel i fall jag handlar med dom eller typ mina föräldrar...”

Lovisa försöker på liknande sätt påverka sin omgivning till att göra miljövänliga val när hon har tillfälle för det.

Dahl (2014) observerade också i sin studie att flera deltagare använde sig av “andra” för att förhandla sitt eget ansvar. Det gällde främst individer som utövade “passivt motstånd” mot miljöansvaret, alltså de som ifrågasatte deras egen möjlighet att leva upp till ansvaret, men inte ansvaret i sig. Även i vår studie är det de informanter som handlade enligt positioneringen “passivt motstånd” som använde sig av “andra” för att förhandla sitt ansvar. Detta skedde både på så sätt att de försökte påverka andra, samt att de jämförde sig med olika “oansvariga” andra, såsom i fallet med Stina, Camilla och Lovisa ovan.

4.6 Moral

4.6.1 Miljövänligt = bra

Under samtliga inköpsrundor var det tydligt att det individualiserade miljöansvaret hade en stark normativ innebörd för informanterna. Det individualiserade miljöansvaret var en fråga om moral och etiska överväganden, vilket uttrycktes på olika sätt.

Liksom i Dahls (2014) och Skills (2008) studier visade sig detta genom att informanterna sade att de mådde bra när de gjorde miljövänliga handlingar, eller att de fick dåligt samvete när de utförde miljöbelastande handlingar. Detta uttryckte sig tydligt i Camillas uttalande:

"[...] Om man köper bra varor så tror jag man känner sig bättre. Man känner sig bättre om man gör nånting bra, och det har väl med allt att göra."

I citatets sammanhang uttrycker Camilla att miljövänliga produkter, såsom ekologiska, närodtrade och plantbaserade, är "bra", och som en "känner sig bättre" av att konsumera. Att konsumera miljövänligt blir i denna kontext lika med att göra något bra.

På samma sätt som informanten ovan sa att hon mår bra av att köpa miljövänliga produkter, uttryckte en annan informant att hon får "dåligt samvete" när hon väljer miljöbelastande produkter. Vidare uttryckte ytterligare en informant att det är "tråkigt" att inte kunna välja ekologiska produkter.

4.6.2 "Så vissa saker får man kanske unna sig också."

Vidare tog den moraliska innebörden av det individualiserade miljöansvaret sig uttryck genom att miljöbelastande produkter betecknades som "lyx", eller som något en kunde "unna sig".

Alexa uttryckte sig på följande sätt när hon valde den torkade mangon:

"Ehm alltså jag älskar mango [...]. Därför väljer jag det. Egentligen borde jag inte köpa mango om man tänker miljöskäl, uh det är ju inte nåt jag egentligen behöver, det är så som en lyxvara [...]. Men jag väljer att unna mig ibland (skratt)"

Alexa ger uttryck för att hon vet att torkad mango inte är en bra vara med tanke på miljön och med tanke på att hon inte "behöver" det av någon anledning, men hon väljer att köpa det ändå, för att hon "älskar mango".

Även Maria uttrycker sig på liknande sätt när hon beskriver inköp av vattenmelon under vintern som "lyx". Mot bakgrund av detta kan det förstås som att det individualiserade

miljöansvarets normativa innebörd påverkar informanterna på så sätt att deras val av varor väcker både negativa och positiva känslor.

Samtliga informanter uttryckte på något sätt att de påverkades av att inte kunna konsumera mer miljövänligt. Alla uttryckte att de gärna hade velat göra det, men att de av olika anledningar inte alltid hade möjlighet.

4.7 Skillnad mellan attityd och handling

Under hela materialinsamlingen såg vi att flera av informanterna utförde handlingar som inte alltid stämde överens med hur de uttryckte sig i tal. Denna dissonans kan förstås utifrån exempelvis de ekonomiska begränsningar som diskuterades i avsnitt 4.4. Det kan också förstås utifrån den skillnad som Skill (2008) beskriver mellan att vara medveten om miljöproblem och att utföra handlingar i enlighet med medvetenheten. Lovisa och Camilla illustrerar detta:

Lovisa:

"[...] när jag köpte kött till exempel när jag var yngre, så typ åt jag aldrig annat kött än svenskt, eller typ att man försöker ta det som är, alltså (skratt) jag tänkte säga närodlat, men jag har ju tagit saker från Chile så, så det stämmer kanske inte riktigt. Men jag är medveten om det och försöker."

Camilla:

"Så, ja, jag, det är kanske lite dubbelmoral här att jag står för mycket saker men ändå så går jag på priset i sista hand. Eller i första hand. Mm."

Lovisa menar att hon försöker köpa närproducerade produkter, men har också valt produkter från Chile. På samma sätt menar Camilla att hon står för mycket saker, men att hon sedan inte handlar i enlighet med det.

Citat som dessa visar hur det fanns ett glapp mellan attityden och handlingarna hos några informanter vid vissa tillfällen under inköpsrundan. I enlighet med Skill (2008) kan man säga att det för några informanter räckte med att vara medveten om miljöproblem för att anse sig själva som miljövänliga, utan att sedan faktiskt handla efter den medvetenheten.

Klintman (2015) förklarar glappet mellan attityd och handling som en fråga om social motivation. Den sociala motivationen är enligt Klintman överordnad individens vilja att lösa och hantera problem de oroar sig för (till exempel klimatet), och kan på så sätt förklara varför ord och handling inte alltid följs åt. Enligt Klintmans resonemang kan man säga att miljöfrågor blivit till normer inom vissa grupper. Utifrån våra informanternas berättelser om sina liv utgår vi från att

de tillhör grupper där normen om att vara miljömedveten är närvarande, samtidigt som de alla har ekonomiska begränsningar. Den sociala motivationen gör att det ändå är viktigt för dem att uttrycka sig själva som miljömedvetna, även om de sen inte alltid kan handla efter denna medvetenhet. Minskat köttätande är enligt Klintman en handlingsförändring i relation till miljön som normerna i vissa grupper har ändrats kring. I dessa grupper anses det möjligen mer avvikande att äta kött än att inte göra det (Klintman, 2015). Det faktum att nästan alla våra informanter valt att inte äta kött kan antyda att de tillhör grupper där denna norm finns.

Som framgått av analysen finns det många likheter men också många skillnader i hur de unga kvinnorna upplevde det individualiserade miljöansvaret under studiens gång. I följande kapitel sammanfattar vi analysen och våra slutsatser samt reflekterar över dess betydelse.

5 Slutsats och diskussion

5.1 Sammanfattning

Denna studie har haft till syfte att öka förståelsen för hur studerande kvinnor mellan 20 och 30 år bosatta i Malmö upplever det individualiserade miljöansvaret vid inköp av mat. För att nå syftet har vi använt oss av frågeställningarna “hur förhåller sig dessa unga kvinnor till det individualiserade miljöansvaret vid inköp av mat?” och “hur påverkas dessa unga kvinnor av det individualiserade miljöansvaret vid inköp av mat?”.

Vi har inte med denna studie haft för avsikt att dra några generaliserbara slutsatser kring människor i allmänhet, utan att förstå hur *vissa* individer kan förhålla sig till och bli påverkade av det individualiserade miljöansvaret.

Studien bidrar därmed med större insikt om hur de unga kvinnorna i vår studie upplever det individualiserade miljöansvaret, hur det påverkar dem, samt hur de förhåller sig till det. Vår huvudsakliga slutsats är att det individualiserade miljöansvaret bland våra informanter var dominerande. Fenomenet var närvarande hos alla de unga kvinnor vi genomfört go-alongs med, och de alla förhöll sig till det och påverkades av det på något vis.

Ett sätt på vilket det individualiserade miljöansvarets dominans uttryckte sig var genom att informanterna tog konsekvenserna av sina inköpsval i beaktande, vilket enligt Micheletti och Stollés (2013) definition av begreppet innebär att de tog på sig ett individualiserat ansvar. När informanterna pratade om sina val i mataffären dök det i alla samtal upp tankar kring vad valen kunde ha för effekter på samhället och miljön. Vi tolkade detta som ett uttryck för politisk konsumtion hos våra informanter, då de alla hade tankar om hur deras sätt att konsumera var ett sätt att ändra sådant de tyckte var etiskt, miljömässigt eller politiskt fel.

Det individualiserade miljöansvaret hade en tydlig påverkan på informanternas känslor och samvete. Fenomenet visade sig ha en stark moralisk innebörd, där miljövänlig konsumtion betraktades som bra, och miljöbelastande konsumtion som dåligt. Detta anser vi bör problematiseras. Då miljövänlig konsumtion ofta förknippas med en god ekonomi, vilket alla inte har, riskerar vissa personer att betraktas som moraliskt “dåliga”. Det är dock också intressant att problematisera antagandet om att det är dyrare att vara miljövänlig. Miljövänlig konsumtion förknippas med att individen, inom ramen för sin redan existerande livsstil, väljer ekologiska eller närproducerade alternativ. Minskad konsumtion är trots allt också miljövänligt, och dessutom mer genomförbart för individer med en begränsad ekonomi. Detta anses dock inte

vanligtvis som något miljövänligt (jmf. Dahl, 2014). Hos de flesta av våra informanter handlade miljövänlig konsumtion främst om att konsumera ekologiskt, och bara en av informanterna i vår studie nämnde minskad konsumtion som något miljövänligt.

Det fanns alltså flera likheter mellan våra informanter - det individualiserade miljöansvaret dominerade under alla inköpsrundorna och samtalen, informanterna tog de samhälleliga konsekvenserna av sina konsumtionsval i beaktande, och de alla upplevde ansvaret som moraliskt. Utöver dessa likheter fanns också skillnader i hur informanterna upplevde det individualiserade miljöansvaret.

För att förstå dessa olika upplevelser använde vi teorier om “ansvarstagande positioneringar”, politisk konsumtion, practice theory och begreppet “ekologiskt handlingsutrymme”. Hos våra informanter fanns det tre övergripande förhållningssätt till det individualiserade miljöansvaret; som något eftersträvansvärd, som något kritiserat, och som något omöjligt. Bland dessa tre överordnade förhållningssätt varierade det dock hur informanterna uttryckte sig inom dem.

Det första förhållningssättet, “ett eftersträvansvärt ansvar”, innebär att försöka leva upp till ansvaret utan att ifrågasätta det, och att dessutom framställa ansvaret och den livsstil som det skapar som positiva. Ett sätt på vilket detta uttryckte sig var genom att nästan alla informanterna hade valt att äta vegetariskt eller veganskt, och genom att flera av individerna tog till sig kunskap för att inkorporera det upplevda ansvaret i deras vardag.

Det andra förhållningssättet, “ett kritiserat ansvar”, innebar en kritik av ansvaret. Individens förmåga att leva upp till ansvaret ifrågasattes och informanterna ansåg sig inte ha något ekologiskt handlingsutrymme alls. De menade istället att det är politikerna som har störst makt att påverka.

Det tredje, och vanligaste, sättet att förhålla sig till det individualiserade miljöansvaret var genom att uppleva det som “ett omöjligt ansvar”. Inom ramarna för detta höll individerna med om själva ansvaret, men de ansåg sig inte kunna leva upp till det själva, på grund av bristande ekonomiska förutsättningar. Dessa informanter ansåg sig alltså ha ett begränsat ekologiskt handlingsutrymme, men uttryckte att de i framtiden, när de har heltidsjobb och bättre ekonomi, ska ta ett större ansvar.

Vidare analyserades informanternas upplevelser av det individualiserade miljöansvaret med hjälp av deras användning av olika “andra” när de talade om sina egna handlingar och sitt

eget ansvar. Dessa “andra” inkluderade den “fanatiska” och den “oansvariga,” samt “andra” som informanterna försökte påverka, såsom kompisar eller familj. Genom att beskriva “andra” kunde informanterna under inköpsrundan och i samtalen efteråt förhandla hur mycket ansvar de själva hade. De kunde även förhandla hur de borde agera för att leva upp till det, exempelvis genom att påverka andra.

Genom studien framkom en skillnad mellan informanternas attityd till det individualiserade miljöansvaret och de miljövänliga handlingar de utförde. Precis som Skill (2008) fann vi att det bland vissa av våra informanter räckte med att vara medveten om miljöproblemen utan att utföra handlingar i enlighet med denna medvetenhet för att anse sig själva vara miljövänliga. Utifrån informanternas berättelser om sig själva har vi utgått från att de ingår i grupper där normen om att vara miljömedveten finns närvarande, och menar därför i enlighet med Klintman (2015) att social motivation kan vara en anledning till att attityd och handling skiljer sig åt.

5.2 Metodologiska överväganden

Användandet av go-along som metod har möjliggjort för oss att kunna observera informanternas handlingar *samtidigt* som vi fått tillgång till deras tankar och tolkningar. Ovanstående resultat, där vi kunnat diskutera våra informanternas förhållningssätt till det individualiserade miljöansvaret både utifrån deras val och handlingar *och* utifrån deras tankar och tolkningar, har möjliggjorts av just detta. Vi har kunnat uppmärksamma sådant som i en “vanlig” intervjusituation kanske inte kommit upp, och sedan kunnat föra ett samtal kring detta.

Metoden har således på ett utmärkt sätt lyft fram empiriskt material att arbeta med. Vissa delar av vårt material hade möjligen kunnat tas fram med enbart en “vanlig” intervju som metod, andra delar med enbart en “vanlig” observation som metod. Det mesta av vårt material är dock en produkt av metoden go-along’s unika kombination av de två metoderna. Ett tydligt exempel på denna typ av material är det som ingår i temat vi kallat “skillnad mellan attityd och handling”. Utan användandet av go-along som metod hade vi inte kunnat uppmärksamma denna skillnad.

Att forskarens närvaro möjligen kan påverka informanternas beteende, val och handlingar (jmf. Anving, 2012) är något vi reflekterat mycket över i vår studie. Valen de gjort i mataffären kan möjligen ha påverkats av vår närvaro, och de kanske till exempel valde fler ekologiska produkter än de skulle gjort om vi inte varit med. Möjligheten att föra ett samtal samtidigt som

dessa handlingar utfördes gör dock att vi ändå kunnat få fram information om hur de tänker kring sina val istället för att dra slutsatser direkt från handlingarna.

Metoden go-along har i denna studie bidragit med ett intressant empiriskt material, och vi menar att metoden kan lämpa sig bra i framtida forskning inom samma fält.

5.3 Vidare forskning

Vår metod möjliggjorde för oss att uppmärksamma förhållningssätt som vi vid första anblick ansåg till viss del motsägelsefulla. I avsnitt 4.3: “ett kritiserat ansvar”, beskriver vi de informanter i studien som förhöll sig mest kritiska till det individualiserade miljöansvaret. Det beskrivs samtidigt att det var just dessa individer som handlade mest miljövänligt, och att vi utgår ifrån att detta beror på att dessa individer har mest kunskap om miljöfrågor. Vi kunde dock inte hitta stöd för detta antagande i teorin. Det skulle därför vara intressant att vidare undersöka vilken roll kunskap om miljöfrågor spelar för upplevelsen av det individualiserade miljöansvaret.

Micheletti och Stolle (2013) diskuterar utbildningens roll i ansvarstagande och politisk konsumtion, och menar att utbildning kan bidra med färdigheter, kunskap, information, intresse och de ekonomiska resurser som krävs för att utöva ett individualiserat ansvar och för att kunna konsumera politiskt. Micheletti och Stolle kan alltså sägas förklara utbildningens roll för vilka som utövar det individualiserade ansvaret och konsumerar politiskt. I relation till vår studie skulle detta således kunna förklara varför de av våra informanter med mest kunskap också var de som konsumerade mest “miljövänligt” och försökte få igenom förändringar med sin konsumtion. Det kan däremot inte förklara varför dessa individer också var de mest kritiska till samma ansvar.

Vår tanke är att individer med högre utbildning eller mer kunskap blir mer uppmärksamma på och medvetna om produktionsförhållanden och olika varors effekter på bland annat miljön, och att de därför konsumerar på ett visst sätt för att inte bidra till detta. Samtidigt tänker vi att de blir mer uppmärksamma på miljöproblemens komplexitet och därmed tror mindre på sin egen och individens förmåga att påverka, samt på individens ansvar att lösa miljöproblemen. Vi menar att detta är en fråga som skulle vara intressant att undersöka vidare.

Med tanke på de miljöproblem världen står inför idag samt det ansvar som ligger på individen, anser vi att det behövs mer forskning inom detta fält. Genom denna studie har vi velat belysa att informanternas livsomständigheter och förhållningssätt spelar roll för upplevelsen av det individualiserade miljöansvaret, samt för hur denna upplevelse tar sig uttryck. Vi hoppas att

föreliggande uppsats bidrar med förståelse för individens möjligheter och begränsningar i mötet mellan miljöansvarets komplexitet och vardagens realiteter.

Litteraturförteckning

Anving, Terese (2012). *Måltidens paradoxer: om klass och kön i vardagens familjepraktiker*. Diss. Lund: Lunds universitet.

Bauman, Zygmunt (2002). *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002). *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: SAGE.

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. 2. uppl., Malmö: Liber.

Dahl, Emmy (2014). *Om miljöproblemen hänger på mig: individer förhandlar sitt ansvar för miljön*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.

Halkier, Bente (2014). Madborgerskab?: Når viden møder hverdagspraksis. *Politik*, 17 (2), s. 58-67.

Hobson, Kersty (2002). "On the Making of the Environmental Citizen." *Environmental Politics*, 22 (1), s. 56-72.

Holgersson, Helena (2011). En platskänslig sociologi. I Katrine Fangen och Ann-Mari Sellerberg (red.) *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur, s. 217-236.

Holm, Lotte (2003). *Mad, Mennesker og Måltider: Samfundsvidenskabelige Perspektiver*. Munksgaard: Köpenhamn.

Klintman, Mikael (2015). Individen som medborgare och konsument. I Marianne Hall, Emma Lund och Markku Rummukainen (red.) *Klimatsäkrat Skåne*. CEC Rapport Nr. 02. Centrum för miljö- och klimatforskning, Lunds Universitet, s. 198-207.

Kusenbach, Margarethe (2003). Street phenomenology: the go-along as ethnographic research tool. *Etnography*, 4 (3), s. 455 - 485.

Lidskog, Rolf & Sundqvist, Göran (2011). *Miljösociologi*. Lund: Studentlitteratur.

Micheletti, Michele & Stolle, Dietlind (2013). *Political Consumerism: Global Responsibility in Action*. Cambridge: Cambridge University Press.

Naturskyddsföreningen (2017). 5 sätt att äta dig miljösmart.

<http://www.naturskyddsforeningen.se/vad-du-kan-gora/gron-guide/5-satt-att-ata-dig-miljosmart>
[2017-04-27]

Patel, Runa & Davidson, Bo (2011). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur.

Phillips, Louise (2000). "Mediated Communication and the Privatization of Public Problems: Discourses on Ecological Risks and Political Action." *European Journal of Communication*, 15 (2), s. 171-207.

Rennstam, Jens & Wästerfors, David (2015). *Från stoff till studie: om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.

Rose, Nikolas (1999). *Powers of freedom: reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Skill, Karin (2008). *(Re)Creating ecological action space: householders' activities for sustainable development in Sweden*. Diss. Linköping: Linköpings universitet.

Soneryd, Linda & Ugglå, Ylva (2011). *(O)möjliga livsstilar: samhällsvetenskapliga perspektiv på individualiserat miljöansvar*. Lund: Studentlitteratur.

Intervjuguide

Innan inköpsrundan

Inledning:

Berätta lite om dig själv...

Ålder

Var i Malmö bor du?

Boende förhållande, barn?

Var och vad studerar du?

Har du jobb vid sidan av? Vad för jobb?

Tidigare jobb/utbildningar?

Hur fick du höra om vår studie?

Konsumtionsvanor

-Var brukar du handla? Varför just där? Andra ställen?

-Hur ofta handlar du?

-Hur tar du dig till affären?

Under inköpsrundan

Under inköpsrundan kommer omständigheterna och handlingarna att utgöra grunden för frågorna, så de nedanstående frågor kommer fungera mera som stöd, och kommer följas av följdfrågor.

-hur kommer det sig att du väljer denna produkt?

-är du nöjd med ditt val? Varför, varför inte?

-är det den produkt du helst vill ha? känner du att du har några begränsningar när du väljer produkt?

-vilka faktorer värderar du högst när du väljer en produkt?

- Pris, kvalitet, hälsa, miljö etc.

Eventuella följdfrågor om de väljer produkter av miljöskäl:

-hur kommer det sig att du väljer produkter utifrån detta skäl?

-hur kommer det sig att du tänker på detta när du handlar?

-värderar du detta högt när du handlar?

Efter inköpsrundan

Tema ansvar

Är miljöfrågor något du brukar fundera/tänka på när du handlar?

Vilken påverkan upplever/anser du att du har på miljön när du handlar/genom att konsumera?

Vad tänker du kring konsumentens ansvar för miljön?

Vad tänker du kring ditt eget ansvar (som konsument) för miljön?

Vem eller vilka tycker du har ansvaret för miljön?

Vilket ansvar tycker du att internationella och nationella politiker har? Multinationella företag?